

ІДЕОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В СТАТИЧНОМУ ТА ДИНАМІЧНОМУ АСПЕКТІ

Лебединська О.В. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз поняття “ідеологічна діяльність” та “ідеологія” в їхньому діалектичному зв'язку за допомогою методологічного підходу, котрий полягає в розмеженні статичного та динамічного аспектів; на основі результатів такого розгляду надано визначення понять “ідеологічна діяльність” та “ідеологія”.

Ключові слова

ДІАЛЕКТИКА, МЕТОДОЛОГІЯ, ІДЕОЛОГІЯ, ІДЕОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, СТАТИЧНИЙ АСПЕКТ, ДИНАМІЧНИЙ АСПЕКТ, СИСТЕМНІ КОМПОНЕНТИ ДІЯЛЬНОСТІ.

Вступ

Актуальність теми дослідження в тому, що ідеологічна діяльність в статичному та динамічному аспектах майже не досліджена.

Ідеологічна діяльність є надбанням новітньої історії, тому розуміння її сутності навіть в теоретичному плані залишається недостатньо відрефлексованим, а результат всіляких наукових пошуків навколо цього питання ще й досі не є чітким, являючи собою неструктуровану множину різних тлумачень та визначень.

Тому **метою цієї статті** є отримання чіткого розуміння ідеологічної діяльності як соціально-філософської категорії. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі задачі:

- розглянути діалектичний зв'язок понять “ідеологічна діяльність” та “ідеологія”;
- проаналізувати методологічні засади, які полягають у використанні статичного та динамічного аспектів;
- дати визначення ключових термінів з урахуванням результатів розгляду зазначених питань.

Обговорення проблеми

Отже, загальним для усіх підходів є наявність зв'язку ідеології з ідеологічною діяльністю. Цей зв'язок, природно, є діалектичним. Тобто, у його пізнанні можливими є два напрямки розгляду, коли одне з них констатується як первинне:

- 1) від ідеології до ідеологічної діяльності;
- 2) від ідеологічної діяльності до ідеології.

Застосування статичного та динамічного аспектів для розгляду сутності цих понять зумовлено тим, що в найзагальнішому розумінні ідеологія – цілком статичне утворення (як множина декларацій, котрі констатують чи закликають), а ідеологічна діяльність – динамічне (в силу процесуальності будь-якої діяльності як такої). Тому статичний аспект припускатиме первинний розгляд ідеології, а ідеологічна діяльність поставатиме як певна її похідна (процес втілення в

суспільне буття). Навпаки, динамічний аспект орієнтує спочатку розглянути ідеологічну діяльність як певний вид людської діяльності взагалі, тоді ідеологія постане як певний її атрибут. У структурному вимірі, тобто – в статичному аспекті – суспільна свідомість складається з таких елементів: індивідуальна (суспільна) свідомість і безпосередньо суспільна свідомість; емпірична (здоровий глузд) і теоретична суспільна свідомість; суспільна психологія та ідеологія [1, 300].

Такий підхід, котрий розглядає *ідеологію* в структурі *суспільної свідомості*, є повною мірою статичним. В такому аспекті ідеологія є підсистемою суспільної свідомості разом з *емпіричною* та *теоретичною свідомістю*; а також *суспільною психологією*. Структуру суспільної свідомості в цьому аспекті доцільно проаналізувати за допомогою системних компонентів діяльності (за М.С.Каганом [4, 34]), котрі утворюють потужний методологічний комплекс. Цілісним структурним елементам поставимо у відповідність у вузькому розумінні певні системні компоненти діяльності (рис. 1):

- емпірична свідомість відповідає *перетворенню*;
- теоретична свідомість – *пізнанню*;
- суспільна психологія – *спілкуванню*;
- ідеологія – *ціннісно-орієнтаційній діяльності (оцінюванню)*.

Окрім того, зазначений методологічний підхід дає змогу виділити значення системоутворюючих ознак для кожного з поданих елементів. Для цього треба виділити (у відповідності до філософських категорій *подібність/відмінність*) те, що розділяє напівплощини на малюнку. Отже, різниця між лівими та правими елементами полягає в тому, що теоретична та емпірична свідомість оперує з об'єктивними речами, незалежними від ставлення до них. Навпаки, суспільна психологія та ідеологія мають пристрасний, оціночний характер. Для цього протиставлення у діалектиці, на жаль, не має адекватних категорій з причини найрізноманітніших традицій вживання термінів *раціональне, об'єктивне* та неоднозначні протиставлення їхніх протилежностей [3]. Найадекватнішою для цього протиставлення виявилася пара діалектичних протилежностей з психології *когнітивне/афективне* [6]. Для протиставлення верхньої та нижньої частин на малюнку найадекватнішою буде пара категорій діалектики *матеріальне/ідеальне*. Вони ставляться у відповідність предметів зазначених елементів суспільної свідомості. Отже, з урахуванням вищесказаного, уточнена схема структури суспільної свідомості виглядатиме так, як зображено на рисунку 1.

Тож її наукове визначення можна дати, застосовуючи методи узагальнення й конкретизації, з урахуванням родової ознаки, котра впливає з даної точки зору. Отже, ідеологія є насамперед **формою суспільної свідомості**. А вже конкретизуючи (для віднайдення видової ознаки), слід означити все те, що стосувалося соціально-

філософського розгляду ідеології (як сукупність ідей, поглядів, переконань) [1, 298]. Також для повноти визначення слід окреслити призначення ідеології.

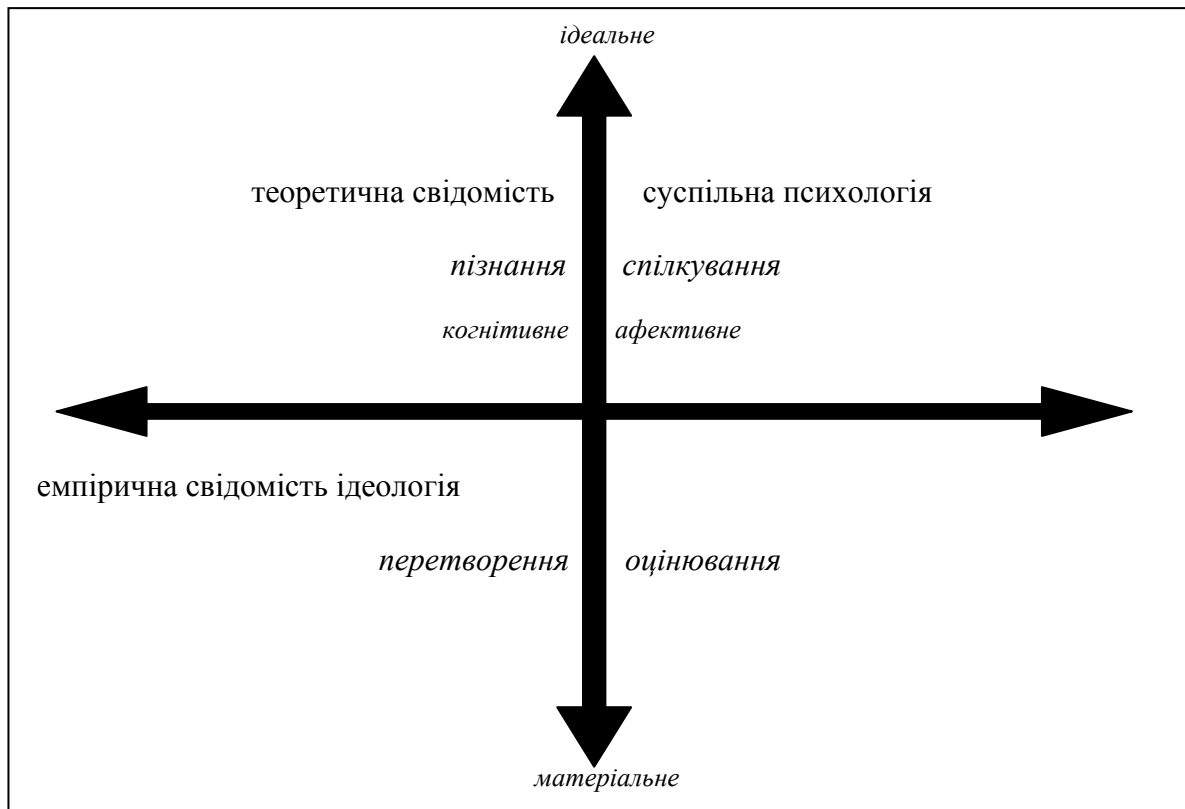

Рисунок 1 – Структура суспільної свідомості (системні компоненти)

Таким чином, **ідеологія є формою суспільної свідомості, котра існує у вигляді системної сукупності ідей, поглядів, переконань, цінностей та покликана відображувати, спрямовувати й регулювати суспільне буття.** За такого погляду на ідеологію (як на елемент суспільної свідомості) вона, цілком рельєфно постає в статичному аспекті. А от динамічний аспект тільки мається на увазі, та й то – не завжди. Йдеться, зокрема, про “створення” ідеології (фахівцями) та втілення в суспільне буття (обстоює та захищає класові інтереси). Бачимо, що динамічний аспект виявляється тут вторинним щодо статичного [2, 24]. Можна сказати, що це притаманне первинному застосуванню системного підходу – компонентно-структурного, який зазвичай окреслює структуру об’єкта пізнання саме в статиці, абстрагуючись від її реального функціонування. Але динамічний аспект може так само бути первинним, коли функціонування системи розглядається адекватно до її реального буття, а вже які її складові, котрі певним чином детермінують функціонування – питання друге. Такий динамічний підхід виявиться для нас продуктивнішим, оскільки ідеологічна діяльність відповідає практичному втіленню ідеології в реальне буття.

Тому навіть в теорії нас повинне зацікавити питання співвідношення ідеології та ідеологічної діяльності.

Його вирішення слід починати з усвідомлення того, що в динамічному аспекті діяльність виступає як щось первинне, загальніше; а ідеологія – вторинне, окреміше. Зазвичай в діяльності виділяють такі складові [4, 22]: *суб'єкт, об'єкт, середовище, процес і результат* (або *продукт*). В цій структурі ідеологія найадекватніше відповідає результатіві, будучи специфічним ідеальним **продуктом**, котрий в інших термінах можна назвати інформаційним.

Решту складових можна також окреслити цілком чітко. Про **суб'єкт** можна сказати, що діячі цього напрямку в найзагальнішому вигляді гідні того, щоб називатись ідеологами. Навіть спеціально створені групи теж можуть дістати таку збиральну назву – наприклад, певна політична партія може виступити ідеологом подальшого суспільного розвитку.

В широкому розумінні **середовищем** ідеологічної діяльності є суспільство, але, звужуючи його, можемо стверджувати, що вона відбувається в суспільній свідомості, а термінологія конкретніших галузей пізнання дають такі словосполучення (для позначення окремих його сторін), як, наприклад, “інформаційне середовище”, “електоральне поле”, “медіа-простір” та ін. [5, 41].

Тут ми бачимо тісноту зв'язку зазначеного *середовища* з *об'єктом* ідеологічної діяльності, бо зазвичай для її *суб'єкта* майже не виникає різниці між *об'єктом* та *середовищем*. Свій *продукт*, навіть адресований *об'єктові*, *суб'єкт* “викидає” у *середовище* в надії, що він таки потрапить за адресою, і це зрештою нагадує риболовлю на гачок.

Отже, в широкому розумінні **об'єктом** цієї діяльності є також суспільство і, зокрема, – суспільна свідомість як те, що потребує обґрунтування, підтримки чи переробки. У вузькому розумінні **об'єктом** ідеологічної діяльності є соціальні групи як носії суспільної свідомості, утворені за певними принциповими ознаками. Тут в традиціях маркетингових досліджень можна говорити про такі поняття, як “цільова група”, “сегмент” і т.д. Щодо **процесу** ідеологічної діяльності, то він є найбільш визначальним у ній. Він містить складові, котрі висвітлюють його сутність в різних аспектах. Найзагальніший погляд здійснимо через категорії діалектики *теорія/практика*. Конкретизуючи його, отримуємо розуміння й динамічних етапів: спочатку ідея розроблюється, створюється як теорія; потім – втілюється, тобто, виноситься в середовище. Для цього знов-таки в маркетингу є адекватне поняття “просування”, котре зазвичай стосується різних предметів – товарного знаку, фірми чи конкретного товару або послуги. Таке просування ідеї в середовище здійснюється також через доволі матеріальні носії, котрі в теорії та практиці маркетингу й реклами дістали назву “рекламний продукт”. В ньому

теж зазвичай розрізняють ідею та матеріальний носій – поліграфію, радіо- чи телепередачі та ін. Не дивно, що на сучасному етапі процес ідеологічної діяльності бере на озброєння передові досягнення в галузі маркетингу та реклами, прагнучи дійти в такий спосіб максимальної ефективності.

Розглянувши таким чином структуру ідеологічної діяльності через її *суб'єкт, об'єкт, середовище, продукт*, надамо їй визначення. Як уже зазначалось, родовою ознакою в ньому має бути те, що стосується людської діяльності взагалі, а конкретизується через певні її види чи напрямки. Щодо видової ознаки, то тут системоутворюючими повинні бути найважливіші складники – процес та результат. Отже, ***ідеологічна діяльність – це специфічний вид людської діяльності, покликаний створювати та втілювати певну ідеологію.***

Тепер перейдемо до заглиблення саме в сутність її *продукту* – ідеології.

Визначальною характеристикою ідеології як продукту ідеологічної діяльності є її предмет, тобто – про що йдеться. Можна було б застосувати для цього категорію діалектики “*зміст*”, але вона, як не дивно, звужує розуміння її наповнення. Якщо структурувати предмет ідеології через системні компоненти діяльності, то “*зміст*” у вузькому розумінні відповідає ***пізнанню***. Взагалі ж ці компоненти відповідають найважливішим питанням буття у тій частині, де воно потребує ідеології. І, незважаючи на те, що вони розбудовані щодо діяльності, ми можемо застосовувати їх як методологічні змістовні орієнтири до структурування навіть статичних утворень, зокрема й таких, як ідеологія. Тож ***пізнання*** покликане відповісти на питання “куди йдемо?”, окреслювати мету бажаного майбутнього – чи то побудову соціалізму в окремій країні, а потім в усьому світі, чи то перетворення Васюків на столицю Всесвіту... Цей компонент цілком відповідає так званим *термінальним цінностям* – “що саме є предметом цінності”. Решта компонентів лежить цілком в області так званих *інструментальних цінностей* – “як саме досягти предмета цінностей”.

На класичне для вітчизняної інтелігенції питання “що робити?” покликаний дати відповідь такий системний компонент в структурі ідеології як ***перетворення***. Це ті конкретні кроки, до яких закликає спонукальна частина ідеології як інформаційного продукту. Форма цих закликів відома здавна – це так звані гасла, починаючи від “Хліба й видовищ!” через “Усі – на барикади!” та “Вся влада Установчим зборам!” до “Кучму геть!”. Але є й більш помірковані, прагматичні та об'ємні зразки – вони зазвичай існують як програми дій певних партій чи інших суб'єктів, зокрема, – у передвиборчі моменти суспільного буття. Такі зразки найчастіше зміщені в економічний бік, як, наприклад, відомі свого часу “Програма 500 днів” або “Продовольча

програма”. Наступний системний компонент діяльності – комунікативний (**спілкування**) – стосується людей, тих, хто хоч якось причетні до предмету ідеології. Він має також цілком системний вигляд. В найзагальнішому розумінні це – великі соціальні групи, а ідеологія стосовно цих груп виконує задачу самоідентифікації, відовідаючи на питання “хто ми?”. Тут же зазвичай виникає і протилежність – “а хто вони?”. Загалом цей компонент окреслює “дійових осіб” суспільного буття стосовно певної ідеології – будь-то соціальні групи чи навіть персоналії; найчастіше це, як зазначалось, прибічники та опоненти.

Останній та найцікавіший для нас системний компонент діяльності – ціннісно-орієнтаційний (**оцінювання**) – апелює насамперед до моральності певної ідеології. В ньому також відображаються мотиви створення ідеології, котрі розуміються як “збереження наших цінностей” для виправдання існуючого порядку або ж “покращення життя” для виправдання суспільних перетворень.

Такими є системні складові ідеологічної діяльності, котрі утворюють певний теоретичний базис для аналізу її структури. Але в реальних ідеологіях всі ці компоненти наявні у нерівномірному представництві і ми маємо справу із “зміщенням акцентів”. Більш складний взаємозв’язок між компонентами призводить до того, що в реальній ідеології один з них є провідним, а решта – немов би розглядаються через його призму. Так, зокрема, дуже часто даються конкретні оцінки “дійовим особам” суспільного буття: позитивні – “своїм”, негативні – “чужим”; тобто наявне системне співвідношення **оцінювання** (в якості провідного компонента) і **спілкування** (як підпорядкованого). Варіантів такого підпорядкування досить багато, і тому є потенційна можливість існування множини ідеологій з “різними акцентами”.

Висновки

Підводячи підсумок теоретичному розгляду ідеологічної діяльності та ідеології, слід зазначити таке. В статичному аспекті низка понять: суспільна свідомість → ідеологія → ідеологічна діяльність – виявляється відкритою. В динамічному: людська діяльність → ідеологічна діяльність → ідеологія → суспільна свідомість – немов би утворюють певний цикл, що більше відповідає діалектиці розвитку взагалі. Тому доцільно зробити висновок, що динамічний аспект у розгляді ідеологічної діяльності та її зв’язку з ідеологією виявляється більш адекватним своєму предметові.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- ✓ формування концепції ідеології, що відповідає умовам модернізації українського суспільства;
- ✓ аналіз ідеології суспільства в умовах глобалізації.

Джерела

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна

філософія. Курс лекцій. – К.: Генеза, 1996. – 368 с.

2. Воловик В.И. Идеологическая деятельность: диалектика традиций и новаторства. – М.: Пресса, 1990. – 230 с.

3. Заздравнова О.І. Ідеологія в еволюційному соціумі // Автореф. дис. докт. філософ. н., Харків, 2002.

4. Каган М.С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа). – М.: Наука, 1974. – 360 с.

5. Сморгун Л.В., Семенов В.А. Политология. - СПб.: Алетейя, 1996. – 230 с.

6. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Наука, 1973. – 423 с.

7. Философский энциклопедический словарь. - М.: Политиздат, 1972. – 495 с.

8. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки). - К.: Генеза, 2002. – 220 с.

Стаття надійшла 11.02.2005 р.